

УДК 330.341

О. В. Коваленко,
к. е. н., старший науковий співробітник, заступник завідувача відділу економічних досліджень, Інститут продовольчих ресурсів НААН України, м. Київ

НОВІ РИНКИ ЯК НАСЛІДОК СЬОГОЧАСНИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА

O. Kovalenko,
candidate of economic sciences, senior research worker, vice-head of the department of economic research, Institute of Food Resources, Kyiv, Ukraine

NEW MARKETS AS A CONSEQUENCE OF MODERN SOCIETY'S NEEDS

Стаття порушує питання сучасного розвитку галузей харчової промисловості в Україні, що розглядаються в контексті і тенденціях структурних трансформацій світової економіки, які зумовлюють виникнення і формування нових ринків. Мета статті полягає у виявленні наслідків структурних трансформацій галузевих ринків харчової промисловості в умовах поточної кризи та формування нових ринків внаслідок зміни потреб суспільства. Дослідження виконано на прикладі розвитку олієжирової галузі. Стаття аргументує, що великі корпоративні підприємства сьогодні мають достатній запас міцності для самостійного вирішення багатьох проблем економічних, технічних, законодавчих, кадрових, інноваційних. Маючи у своїй структурі іноземний фінансовий капітал вони швидко будують і впроваджують закордонні інноваційні техніку та технології. При цьому перевага надається готовим виробничо-технологічним лініям. Це не сприяє взаємоузгодженому розвитку вітчизняної науки й виробництва. Формування та активний розвиток нових ринків у галузях харчової промисловості сприяє розвитку традиційних ринків в інших галузях національної економіки. Однак цей інноваційний потенціал використовується недостатньо. Автор наголошує на критично низькій інноваційній активності малих і середніх вітчизняних підприємств-виробників, що підтверджує мізерний рівень впровадження техніко-технологічних інновацій та ступінь зносу основних засобів. Переважна більшість впроваджених інновацій полягає у зміні складу або інгредієнтів у готових харчових продуктах й не стосується техніко-технологічного оновлення виробництва. Автор робить висновок, що в нових умовах компанії змушені корегувати власні стратегії розвитку, зокрема щодо закупівлі сільськогосподарської сировини, географії експорту промислової продукції, фінансування оборотного капіталу та ін.

The article raises the question of the modern food industry in Ukraine, considered in the context of structural transformations and trends of the world economy that determine the emergence and development of new markets. The purpose of the article is to identify the effects of structural transformations sectoral markets food industry in terms of the current crisis and the formation of new markets as a result of the changing needs of society. The research was conducted on the example of oil and fat industry. The article argues that large corporate enterprises now have sufficient margin to independently solve many problems: economic, technical, legal, personnel, innovation. Corporations having in its structure a foreign financial capital, are able to quickly build and put into operation foreign innovative techniques and technologies. Preference is given to ready technological lines. This is not conducive to the coordinated development of national science and production. The formation and active development of new markets in the food industry promotes traditional markets in other areas of the national economy. But that innovative potential insufficient use. The author emphasizes the critically low innovation activity of small and medium-sized domestic manufacturers, which confirms the meager level of implementation of technical and technological innovation and the degree of depreciation. The vast majority of embedded innovation is to change the composition or ingredients in finished food products and does not apply to the technical and technological renewal of production. The author concludes that in the new environment, companies have to adjust their development strategy, including the purchase of agricultural raw materials, the geography of exports of industrial products, working capital finance, and others.

Ключові слова: харчова промисловість, ринки продовольства, інноваційні галузеві ринки.
Key words: food industry, food markets, innovative industry markets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Епоха вступу цивілізації у нове тисячоліття характеризується масштабними зрушеннями в

соціально-економічній і технологічній структурі з відповідною трансформацією інституціональних основ усієї сучасної економіки. Трапляються

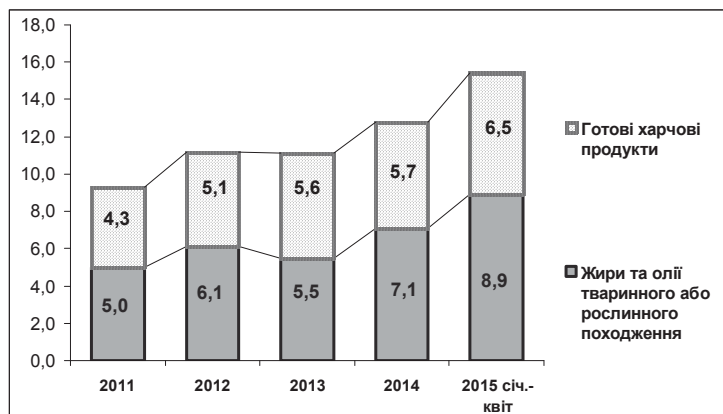

Рис. 1. Товарна структура експорту окремих груп продукції продовольчого комплексу в Україні, %

ся випадки, "коли локальні економіки окремих країн поступово втрачають потенції саморозвитку, інтегруючись в загальнопланетарний організм з універсальною системою регулювання" [1, с. 339]. На наш погляд, сучасний розвиток галузей харчової промисловості в Україні слід розглядати в контексті і тенденціях структурних трансформацій світової економіки, які зумовлюють виникнення і формування нових ринків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Результати досліджень щодо особливостей формування галузевих ринків викладені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: Т.Г. Дударя, А.І. Ігнатюк, Д.Ф. Крисанова, І.І. Лукінова, Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, М.П. Сичевського, Л.В. Старшинської, В.О. Точиліна, О.Г. Шпичака, Луїса М.Б. Кабраля, Ф. Шерера, Д. Росса та інших вчених. Однак в умовах сьогочасної кризи науковий інтерес до проблем галузевих ринків посилюється в зв'язку з необхідністю вивчення реакції компаній на зовнішні виклики, їхньої здатності до адаптації й реагування на зміни умов ринку. Крім того, варто виявити характер зв'язків між структурою ринків продовольства й параметрами їхньої результативності, розкрити потенції використання цих зв'язків для виявлення антикризових заходів сприяння розвитку інноваційної системи харчової промисловості.

МЕТА СТАТТІ

На прикладі розвитку олієжирової галузі в умовах поточної кризи виявити наслідки структурних трансформацій галузевих ринків харчової промисловості та формування нових ринків внаслідок зміни потреб суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Харчова промисловість України в сучасних умовах зазнає інтенсивної перебудови структу-

ри виробництва і витрат, у тому числі за рахунок активного інноваційного процесу. За цих умов, усі господарські формування (великі, середні і малі) для забезпечення себе усіма необхідними ресурсами й засобами виробництва змушені взаємодіяти. Отже, мають існувати певні пропорції у кількості і якості ресурсів, які виробляються і передаються у межах економічної системи шляхом конкурентної торгівлі. Ринкова організація не лише активно перебудовує структури витрат, а й інститути, у межах яких вони починають діяти.

Достатньо показовою у цьому сенсі є структурні трансформації галузей економіки України на зовнішніх ринках. Зовні-

шньоторговельне сальдо безпосередньо відображає стан рахунку поточних операцій й, відповідно, платіжний баланс. Передусім слід наголосити на різку зміну товарної структури експорту. Як тільки економіка трохи оговталася від кризи 2009 р., в Україні почало зростати негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу. За підсумками 2012 р. воно склало 15,4 млрд дол. США, а коефіцієнт покриття експортом імпорту знизився до 0,82. З настанням нової хвилі кризи (2014 р.) сальдо зовнішньої торгівлі товарами стрімко підвищилося до 0,54 млрд дол., а коефіцієнт покриття експортом імпорту майже наблизився до одиниці (0,99) [2; 3]. Металургія, що була основним постачальником іноземної валюти в Україну, зазнала відчутних втрат. Її частка, яка зазвичай була найбільшою у структурі загального обсягу експорту, знизилася з 31,2% (2011р.) до 23,9% (2014 р.). Натомість галузі продовольчого комплексу зайняли провідний сегмент у структурі торгового балансу. Частка зернових культур в загальному обсязі експорту впродовж 2011-2014 рр. зросла з 5,3 до 12,1%; продукції олієжирової галузі — з 5,0 до 7,1%; насіння та плодів олійних рослин — з 2,1 до 3,1%; готових харчових продуктів — з 4,3 до 5,7% (рис. 1). Структура зовнішньої торгівлі лишається рухомою і у поточному році.

Олієжирова галузь України — одна із небагатьох, яка навіть в умовах світової фінансово-економічної кризи стрімко розвивається і є бюджетоформуючою галуззю агропромислового комплексу з потужним експортним потенціалом. Вона вже кілька років поспіль демонструє високі показники зростання виробництва. Тому для дослідження змін у структурі галузевих ринків в умовах кризи нами обрано саме цю галузь.

Головною турботою українських виробників є забезпечення сировиною своїх переробних потужностей. Обсягів виробленої в Україні сировини не вистачає, щоб забезпечити усі олієекстракційні заводи з переробки соняшнику, потуж-

ності яких щороку зростають. Тому торгівля насінням олійних здавна була болючою проблемою у відносинах між вітчизняними виробниками олії і монополістами-зернотрейдерами, що поставляють насіння олійних культур до ЄС. Вітчизняні олієжировики свого часу пролобіювали обмеження експорту цієї сировини, тоді як європейці зацікавлені у тому, щоб купувати її й переробляти самостійно. За інформацією експертів з питань євроінтеграції, експортне мито на насіння соняшника має бути поступово замінене компенсаційним збором, який збережеться на рівні 10% протягом 15 років після набуття чинності угоди про зону вільної торгівлі. Експортне мито діє і на насіння льону, чим дуже незадоволені аграрії і європейці: їм воно заважає заробляти. Втім, налагодженню власного виробництва лляної олії воно так і не посприяло. Дефіцит сировини й надалі буде підштовхувати виробників до переробки інших олійних культур, в першу чергу сої та ріпаку.

Підприємства олієжирової галузі фахівці поділяють на три категорії. До першої категорії належать підприємства, що виробляють олію: олієжирові і олійноекстракційні комбінати. До другої — відносяться дрібні виробники рослинної олії в сільськогосподарських підприємствах, де рослинна олія виробляється для забезпечення власних потреб і не є основним видом діяльності. Ці переробні підприємства надто залежні від ситуації на ринку. До третьої категорії відносять маргаринові заводи.

Переробкою насіння олійних культур отримують: рослинну олію і шрот (продукти первинної переробки); майонез, маргарин, жири кондитерські (більш глибока переробка); кісточкову крихту, соняшникове борошно і білкові кислоти [4]. Лушпиння соняшнику є сировиною для виробництва паливних пелет. Налагодження виробництва паливних пелет зумовило формування нового і вельми перспективного для поточно-го часу ринку.

Україна — чи не єдина країна в світі, де населення віддає перевагу нерафінованій соняшниковій олії — це особливість національних смакових традицій.

Ринок олієжирової продукції монополізований. Найбільша кількість підприємств об'єднана в асоціацію "Укроліяпром". Таке об'єднання полегшує її учасникам вирішення економічних, організаційних, технічних та інших проблем, питань зовнішньоекономічної діяльності, митно-тарифного, технічного та законодавчого регулювання. Функціонування асоціації дозволило не лише зберегти олієжирову галузь України як єдине ціле, але й сприяло збереженню і розвитку базової нормативно-технічної і технологічної документації, створенню єдиного інформаційно-аналітичного простору, підви-

щенню рівня наукового забезпечення підприємств.

У сезоні 2013—2014 МР Україна підтвердила своє лідерство у виробництві соняшнику (11 млн т) і соняшникової олії (4,3—4,5 млн т). Експорт соняшникової олії оцінюється на рівні 4,2 млн т. Основна тенденція цього сегменту ринку в тому, що аграрії відійшли від продажу насіння соняшнику до реалізації соняшникової олії. Ринок рафінованої соняшникової олії також активно розвивається, розширює свій сегмент, що у 2013—2014 маркетинговому сезоні становив близько 570 тис. т [5].

Соняшnikова олія завдяки миту стала одним з головних експортних продуктів України (54,3% світового експорту). Щороку продаж вітчизняної олієжирової продукції на світових ринках забезпечує Україні близько 4 млрд валютної виручки [6]. Тому чимале здивування і розчарування виробників олієжирової галузі викликає намагання влади відмінити експортне мито на насіння соняшнику. На початку 2015 року у Верховині Раді України було зареєстровано законопроект "Про внесення змін до Закону України "Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур". Очевидно, що прийняття цього Закону вигідне монополістам-зернотрейдерам. Натомість асоціація "Укроліяпром" категорично заперечує скасування зазначеного вивізного мита, оскільки його відміна призведе до експорту насіння, а не олії, що унеможливить подальший стабільний ефективний розвиток олієжирового комплексу й зумовить кризову ситуацію на олійному ринку України. У цьому випадку зупиняться, головним чином, олійні заводи, що розташовані в невеликих районних містах та сільській місцевості, які утримують всю інфраструктуру населених пунктів і є основними платниками податків на своїх територіях.

Подібний регуляторний вакуум здатен закрити імідж України як сировинного додатку до розвинених країн світу і знищити одну з небагатьох галузей агропромислового комплексу з потужним експортним потенціалом і тенденцією до стабільного ефективного розвитку.

Україна — лідер з виробництва соняшника і сьогодні усі вироблені його обсяги переробляє на власних потужностях, які, за даними асоціації "Укроліяпром", наразі складають 13,5 млн тонн на рік.

В олієжировій галузі лише за останні 15 років було збудовано 27 заводів, 13 терміналів для перевалки олії, а в модернізацію, енергоощадні технології та вирішення логістичних проблем галузі інвестовано понад 2 мільярди гривень [6]. Найбільш значущими проектами, реалізованими впродовж трьох останніх років стали: будівництво олієекстракційного заводу українською компанією ViOil (потужність 1,8 тис. тонн на добу,

Таблиця 1. Виробництво та експорт основних видів олій

Назва	2012/2013 МР		2013/2014 МР		2014/2015 МР	
	виробництво, тис. т	експорт, тис. т	виробництво, тис. т	експорт, тис. т	виробництво, тис. т	експорт, тис. т
Рослинні олії, всього	3597	3319,37	4840	4363,11	4600	4275
у тому числі:						
соняшникова (з урахуванням олійниць)	3513	3245,5	4650	4186,2	4300	4000
ріпакова	4,0	3,9	60,0	59,1	100	95
сосва	80,0	70,0	130,0	117,8	200	180

Джерело: інформація асоціації "Укроліяпром" (Основные тенденции масличного рынка Украины в 2014/2015 МР. — Масложировой комплекс. — 2014. — № 4 (47). — С. 19.)

Вінницька обл.) і російською "Дельта Вілмар СНД" (1,2 тис. тонн на добу); заводу ТД "Оліяр" (потужність 1,2 тис. тонн на добу, Львівська обл.) [7].

Нині найбільшими виробниками сирої соняшникової олії є: група компаній "Кернел", "Каргілл", "Креатив", група компаній "Оптимус" та промислова група ViOil. У свою чергу лідерами з виробництва рафінованої соняшникової олії є група компаній "Кернел", "Бунге Україна", "Оліяр", "Дельта Вілмар СНД" і група компаній "Оптимус". Виробництво соняшникової олії у 2014/2015 МР асоціація "Укроліяпром" прогнозує на рівні 4,3 млн тонн [8].

Оскільки обсяги виробництва рослинної олії і шроту значно перевищують внутрішні потреби, понад 90% цієї продукції постачається на зовнішні ринки: 54,3% світового ринку соняшникової олії і 65,8% (3,75 млн т; 2014/2015 МР) соняшникового шроту належить Україні [9]. Зберігається стійка тенденція нарощування переробки сої і ріпаку на вітчизняних олієжирових підприємствах (табл. 1).

Вельми перспективним є ринок шроту, попит на нього на світовому ринку зростає, вектори торгівлі розширюються, незважаючи на високі ціни. В Україні виробляється 6,1 млн т шроту, а використовується лише 1,5 млн т. Решта експортується. Купує цю продукцію Франція, Білорусь, Ізраїль [10]. Наразі освоюється ринок Китаю. У 2013/2014 маркетинговому році валютна виручка від експорту олієжирової продукції склала понад 4,7 млн дол. США (рис. 2).

Розвиток олієжирової галузі — один з показових прикладів, коли корпоративна організація великих формувань забезпечує збалансований інноваційний розвиток основного виробництва і створює умови для розвитку суміжних інноваційних ринків.

Прагнучи до підвищення ефективності своїх компаній, менеджмент корпоративних формувань олієжировиків, з одного боку, активно інвестує власне виробництво, з іншого — шукає максимально вигідну модель розвитку. Для компаній, які в своїй структурі мають багато різнопрофільних активів, останній

спосіб особливо важливий, оскільки став тенденцією і зумовив зміну структури ринку. Непрофільні активи розвивають переважно ті компанії, в яких вони, хоча б частково, входять у виробничий цикл. Наприклад, компанія "Креатив Груп" розвиває свинокомплекс, рослинництво і виробництво пелет, тому що це дає можливість диверсифікувати прибуток і не вимагає особливих зусиль за рахунок синергії з основними бізнесом — виробництвом рослинної олії і маргаринів [12].

Щоб уникнути формування економіки країни як "сировинного додатка", у процесі визначення економічних переваг галузевого розвитку важливо акцентувати увагу не лише на структурних трансформаціях макросередовища, а й на чинниках вищого порядку, яким притаманна тісна залежність від ефективності використання природних й інтелектуальних ресурсів, які слугують основою для утворення нових ринків. До таких чинників відносяться: технології ефективного виробництва енергетичної рослинної сировини та її глибокої переробки; ресурсозберігаючі промислові технології з виробництва та застосування енергетичної продукції; гнучкі технології управління виробництвом; маркетингові "know-how"; технології аналізу й управління інформаційними потоками.

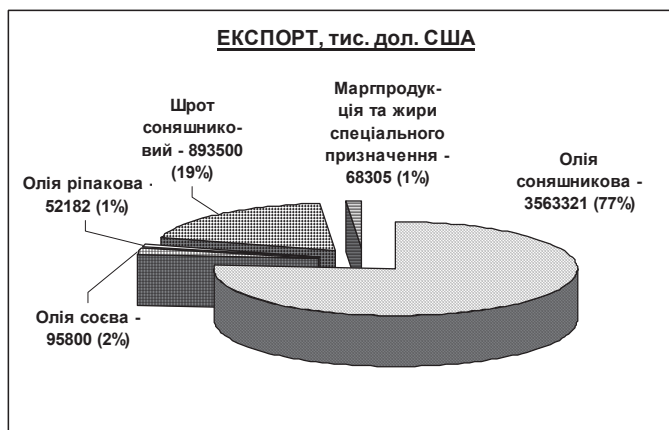

Рис. 2. Експорт олієжирової продукції з України

Джерело: сформовано за даними асоціації "Укроліяпром" [11].

Оскільки сьогодні ринок олієжирової галузі перенасичений потужностями для переробки соняшнику (за даними "Укроліяпром" профіцит становить 20%), нові підприємства з переробки олійних будуються чи реконструюються таким чином, щоб переробляти насіння інших видів олійних культур: сої, ріпаку, льону та ін. Тому нові заводи завчасно проектується для мультисировинної переробки.

Активно розвивається ще один диверсифікований напрям олієжирової галузі ринок паливних пелет з лушпиння соняшнику (про це згадувалося вище) та макухи, що дало змогу державі стати однією з потужніших постачальників цієї продукції до країн Євросоюзу. Виробництво паливних гранул (пелет) та брикетів з макухи щорічно становить понад 450 тис. тонн. Протягом останніх років динамічно зростають кількісні та вартісні обсяги експорту продукції цієї товарної групи. Значна частка експорту припадає на країни Європи. Найбільшим і стабільним європейським споживачем українських пелет і гранул є Польща, яка імпортує понад 45% обсягу цього виду палива, імпортованого країнами Європи з України.

Пелети і соняшникове лушпиння використовуються як енергетичні ресурси й на вітчизняних підприємствах харчової промисловості. Зокрема на Дніпропетровському олієекстракційному заводі (ТМ "Олейна"), за рахунок використання нової технології спалювання цих відходів, щорічне споживання природного газу підприємством знизилось з 11—12 млн до 2,3 млн кубометрів. На ПАТ "Миронівський хлібопродукт" — використання соняшникового лушпиння як палива дозволило скоротити споживання газу на 6 тис. кубометрів на рік [14].

Популярною темою на початку XXI століття стали інноваційні технології отримання біодизельного палива — ефірів жирних кислот, одержаних у результаті етерифікації, переважно рослинних олій, які потребують спеціального налаштування дизельних двигунів. У тропічних країнах дизельні двигуни переоснащуються для роботи на пальмовій олії, в Європі — на ріпаково-метиловому ефірі (біодизелі). Заводи з виробництва біодизеля з'являлися десятками. Очолила цей рух Німеччина і дуже скоро досягла рівня виробництва в декілька мільйонів тонн на рік. Інвестиції поверталися дуже швидко. Водночас було введено акциз на біопаливо, який, як і належить акцизному податку, "зрізав" надприбутки. Однак дещо пізніше європейський ринок сильно підірвала програма стимуляції виробництва біопалива в США і тоді Єврокомісія була змушена

встановити імпорتنі мита для заокеанського біопалива. Незважаючи на це заводи продовжували будуватися, забезпечуючи виробництво за такою технологією: через рослинну олію (ріпакову, соєву, пальмову тощо) пропускають метанол — продукт перегонки нафти. В результаті гідролізу в присутності каталізаторів відбувається розшарування суміші на власне біодизель¹ (метилестер) і технічний гліцерин з високим вмістом води. Так, на 100 тонн олії потрібно приблизно 11 тонн метанолу, з яких виходить 100 тонн біодизеля і 11 тонн гліцерину [14].

Технологія отримання біодизеля, не дивлячись на простоту, має й недоліки. Одержану суміш продуктів розділяють, нейтралізують і ретельно промивають. У результаті утворюються великі кількості солей, мила і стічних вод, які необхідно утилізувати. Сам же каталізатор при цьому безповоротно втрачається. А корисний гліцерин, який при цьому отримують як побічний продукт, — забруднений розчином солей й вимагає додаткового очищення. Все це підвищує собівартість біодизеля й зменшує конкурентоспроможність цієї технології.

Впродовж останніх п'яти років зростає кількість розробок інноваційних технологій, присвячених більш екологічно чистому способу отримання біодизеля із застосуванням різноманітних за складом (гетерогенних) каталізаторів основної і кислотної природи. Їх перевага не лише у тому, що їх можна використовувати багато разів, а й у тому, що біодизель виходить набагато вищої якості. При цьому виключається стадія попередньої обробки олії, мінімізується обсяг рідких відходів, не утворюються солі та мило. Проте до цих відходів ставляться особливі вимоги: вони мають бути стійкі до води, оскільки їм містять початкові продукти [16].

У Європі головним виробником біодизеля є Німеччина (понад 2,9 млн т), Франція (до 1,9 млн т), Іспанія (до 0,9 млн т), Італія (до 0,7 млн т), Бельгія (0,4 млн т). При цьому потужність німецьких заводів оцінюється в 4,9 млн т, іспанських — 4,4 млн т (майже в 5 разів більше ніж виробляється), французьких — 2,5 млн т, італійських — 2,3 млн т.

Слід відмітити, що в країнах Євросоюзу виробництво біодизельного палива має істотну державну підтримку. Літр цього палива у Європі на 0,10—0,15 євро дешевший, ніж традиційного дизельного.

Наразі в Україні, за даними Мінагропроду, побудовано 42 біодизельні установки й заводи, які за повного завантаження можуть виробляти близько 500 тис. тонн біодизельного палива на

¹ Для довідки: біодизель (продукт олійного виробництва, biodiesel, Fatty Acid Methyl Ester, FAME) — складний метиловий ефір з характеристиками дизельного палива, що виробляється переважно з олійних сільськогосподарських культур: ріпаку, соняшнику, пальмової олії, сої та ін. Останнім часом з'явилися інноваційні розробки із створення біодизеля з водоростей (біопаливо "третього покоління") [15].

рік (зокрема, у м. Калуш Івано-Франківської області побудовано завод, потужністю 170 тис. тонн). У фермерських господарствах України виробляється від 50 до 70 тис. тонн біодизеля на рік [17]. Собівартість 1 літра цього палива змінюється від 1 до 1,5 дол. США й залежить від низки чинників: врожайності ріпаку, ефективності використання соломи та шроту, вартості хімічних інгредієнтів (метанолу й луку), глибини переробки сировини та ряду інших економічних та техніко-технологічних чинників [18].

Перспективи розвитку ринку біодизеля очевидні, але залишається багато невирішених питань, що вимагають спільного опрацювання державою, наукою і учасниками ринку.

Організаційно-економічні заходи держави щодо стимулювання виробництва та споживання біопалива мають включати:

- визначення джерел і напрямів фінансування у сфері біопалив;

- створення системи державних стандартів у сфері біопалива, які містять нормативно-технічні показники споживчої якості, нормативи енергетичної цінності, екологічної безпеки та показники щодо безпеки праці і здоров'я людини;

- застосування у сфері біопалива економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством України для підприємств, установ, організацій і громадян, діяльність яких пов'язана з розробками і впровадженням маловідходних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій у процесі використання біопалива;

- стимулювання наукових розробок і впровадження нових технологій, обладнання, матеріалів у процесі виробництва та споживання біопалива;

- стимулювання підприємств виробників машин, механізмів, приладів, енергетичних установок, інших технічних засобів та пристроїв для них, що працюють на біопаливі, а також підприємств, установ, організацій і громадян, які переобладнують технічні засоби, що працюють на традиційних видах палива, для споживання біопалива;

- створення спеціального інформаційного фонду з метою накопичення, систематизації та поширення інформації про наявність в Україні біопалива.

ВИСНОВКИ

1. Стан розвитку олієжирової галузі в Україні констатує, що великі корпоративні підприємства сьогодні мають достатній запас міцності для самостійного вирішення багатьох проблем економічних, технічних, законодавчих, кадрових, інноваційних. Маючи у своїй структурі іноземний фінансовий капітал вони швидко будують і впроваджують запозичені (імпортні) інно-

ваційні техніку та технології з переробки олійної сировини. При цьому перевага надається готівим виробничо-технологічним лініям. Усе це не сприяє взаємоузгодженому розвитку вітчизняної науки й виробництва.

Водночас слід зазначити, що патентна база України налічує близько 1930 захищених інноваційних розробок обладнання для олієжирової галузі, з них 212 — це устаткування для виробництва біодизельного пального з рослинних олій, яке в Україні слабо впроваджується.

Разом з тим, великий олієжировий бізнес має певні проблеми, на які складно впливати і, які неможливо передбачити це зокрема: 1) дисбаланс між ціною на олійну сировину, ціною олії на внутрішньому ринку та експортною ціною. Впродовж поточного року на олійному ринку виникла ситуація, коли стрімко подорожчав соняшник (з 3,5 до 10,0—11,0 тис. грн./т), в той час як експортні ціни на олію та шрот знижувалися; 2) військові дії на Сході країни зумовили виведення з ладу і неможливість подальшого функціонування підприємств у Донецькій та Луганській областях.

Внаслідок відкриття кордонів ЄС чималою проблемою для галузі у найближчому майбутньому може стати поглиблення конкуренції на зовнішньому ринку через підвищення пропозиції олієжирової продукції. Проте це питання можливо вирішити за допомогою державних регуляторів. Звісно, для цього знадобиться певний час.

2. Інноваційна активність малих і середніх вітчизняних підприємств-виробників олієжирової продукції критично низька, що підтверджує мізерний рівень впровадження техніко-технологічних інновацій (17% у 2013 р.) та ступінь зносу основних засобів (50%). Переважна більшість впроваджених інновацій не стосується техніко-технологічного оновлення виробництва, що мало б зменшити його енергоємність та ресурсомісткість, а полягає у зміні складу або інгредієнтів у готових харчових продуктах. Це підтверджує скорочення на 23,3% (2014 р.) випуску машин для виробництва харчової продукції вітчизняною промисловістю. Причин цьому декілька. Крім традиційних проблем вітчизняного бізнес-середовища (політичних, інституціональних, організаційних), в знаки даються: відсутність фінансових ресурсів, кваліфікованих кадрів, зв'язків з науково-дослідними установами.

Зарубіжних досвід сприяння розвитку малого інноваційного бізнесу свідчить, що одним із варіантів покращання цієї ситуації є залучення партнерських стосунків товаровиробників олієжирової продукції різних форм власності та влади до створення Науково-інформаційного галузевого центру допомоги у впровадженні інновацій малому бізнесу. Фінансування центру має

здійснюватися за рахунок податків великого бізнесу (можливо добровільних внесків), законодавче врегулювання належить владі.

3. Чималі обсяги виробництва шротів в Україні — це потенціал для активного розвитку ринку тваринницької продукції: молока, м'яса та продуктів їх переробки. Натомість, спостерігаємо протилежний ефект: тваринництво занепадає, а харчові добавки для виробництва кормів імпортуємо. Для виправлення цієї ситуації науці, бізнесу і владі, спільно, необхідно вирішити ряд завдань: 1) відпрацювати механізм реалізації шроту за прийнятними цінами вітчизняним сільгосптоваровиробникам, що займаються вирощуванням сільськогосподарських тварин; надання преференцій на придбання шроту господарствам населення та фермерським господарствам, які відгодовують худобу; 2) залучити фахові наукові установи до розробки кормових раціонів відгодівлі худоби на основі різних видів шротів (соняшникового, соєвого, ріпакового та ін.).

4. На прикладі розвитку ринків продукції олієжирової галузі в умовах поточної кризи виявлено наслідки кризових впливів на результативність компаній та зміну структури галузевих ринків харчової промисловості, основні з них: унеможливлення закупівлі необхідного обсягу сільськогосподарської сировини (у тому числі у міжсезоння) для повного завантаження виробничих потужностей через скорочення фінансування оборотного капіталу українських товаровиробників європейськими банками; коливання і диспаритет світових закупівельних цін на сільськогосподарську сировину та готову продукцію харчової промисловості (наразі закупівельні ціни сільськогосподарської сировини підвищуються, а харчової продукції промислового виробництва — зменшуються); вимушена зміна географії експорту — пріоритетним вектором стає Китай, ринок якого стрімко розвивається; забезпечення відповідності якісних характеристик виробленої продукції вимогам країн імпортерів.

5. У нових умовах компанії корегують власні стратегії розвитку, зокрема щодо: закупівлі сільськогосподарської сировини, географії експорту промислової продукції, фінансування оборотного капіталу тощо. Підприємства змушені відпрацьовувати нові сучасні антикризові стратегії, завданнями яких є: пошук інвесторів та альтернативних джерел доходів для заміни банківського фінансування; фокусування управлінських функцій на утриманні стабільного рівня оборотного капіталу; оптимізація кредитних умов; ретельний контроль витрат на усіх етапах бізнес-процесу, у тому числі за рахунок припинення програм капітального інвестування нового будівництва виробничих потужностей.

Література:

1. Лукінов І.І. Вибрані твори / І.І. Лукінов. — Т. 1. — К.: ІАЕ. — 2008. — 760 с.

2. Зовнішня торгівля товарами та послугами у 2014 р.: статистичний збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

3. Зовнішня торгівля товарами та послугами у 2012 р.: статистичний збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

4. Обзор рынка растительного масла [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.souz-inform.com.ua/index.php?language=rus&menu=article/vegetable_oil

5. Занько Тетяна. Ринок олійних: виробництво зростає, ціна падає / Тетяна занько // Агробізнес. — 2014. — № 18 (289) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agrobusiness.com.ua/ekonomichni-gektar/2371-rynok-oliinykh-vyrobnytstvo-zrostaie-tsina-padaie.html>

6. Капшук Степан. Олійна виручка / Степан Капшук // Урядовий кур'єр [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/oliina-vyruchka/>

7. Недоризанюк Т. Масло в лідерах / Т. Недоризанюк // Інвестгазета. ТОП 100. Рейтинг кращих компаній України. — 2013. — № 2. — С. 35.

8. Украина в прошлом сезоне произвела рекордный объем подсолнечного масла. Кто в лидерах по производству сырого и рафинированного подсолнечного масла? // Дело [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://delo.ua/business/kto-v-liderah-po-proizvodstvu-podsolnechnogo-masla-282328/>

9. Листопад В.Л. Конкуренты Украины в международной торговле масличными продуктами переработки / В.Л. Листопад // Масложировой комплекс. — 2014. — № 4 (47). — С. 13—18.

10. Капшук С. Олійно-жирова галузь: ростемо, бо об'єдналися у команду / С. Капшук // Агробізнес. — 2014. — 21 (292) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agrobusiness.com.ua/ekonomichni-gektar/2488-oliino-zhyrova-galuz-rostemo-bo-obiednalsia-ukomandu.html>

11. Экономические показатели работы масложировой отрасли Украины в 2013/2014 МГ и прогноз на 2014/2015 МГ // Масложировой комплекс. — 2014. — № 3 (46). — С. 14—19.

12. Наталія Гузенко. По профілю / Наталія Гузенко. // Інвестгазета. ТОП 100. Рейтинг кращих компаній України. — 2013. — № 2. — С. 44—46.

13. Український ринок біопалива підготувався до зростання / Національна асоціація "Укр-

цукор" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sugarua.com/ua/main/lists/879>

14. Біодизель Електронний ресурс. — Режим доступу: http://library.kiwix.org/wikipedia_uk_all/A/%D0%91%D1%96%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D1%8C.html

15. Маркетинговое исследование рынка биотоплива [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cleandex.ru/all/energy/biofuel/>

16. Перспективы биотоплива [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cleandex.ru/articles/2010/12/24/prospect_for_biofuels

17. Олійник В.М. Потенціальні можливості сільського господарства в самозабезпеченні його виробництва біопаливом / В.М. Олійник, А.М. Стельмащук, Л.М. Маланчук // Інноваційна економіка. — 2009. — №4. — С. 3—16.

18. Доронін А.В. Формування конкурентоспроможності альтернативних видів пального в контексті стратегії розвитку АПК України / А.В. Доронін // Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків. — Випуск 19 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bioenergy.gov.ua/sites/default/files/articles/181.pdf>

References:

1. Lukinov, I.I. (2008), Vybrani tvory [Selected Works], IAE, Kyiv, Ukraine.

2. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Foreign trade in goods and services in 2014: Statistical Yearbook", available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 22 July 2015).

3. State Statistics Service of Ukraine (2013), "Foreign trade in goods and services in 2012: Statistical Yearbook", available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 22 July 2015).

4. Soyuz-Inform (2015), "Review of the vegetable oil market", available at: http://www.souz-inform.com.ua/index.php?language=rus&menu=article/vegetable_oil (Accessed 22 July 2015).

5. Zan'ko, T. (2014), "Market of oil: production increases, price falls", Agrobiznes, vol. 18, no. 289, available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/2371-rynok-oliinykh-vyrobnytstvo-zrostaie-tsina-padaie.html> (Accessed 22 July 2015).

6. Kapshuk, S. (2015), "Oil revenue", Urjadovyj kur'jer, available at: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/oliina-vyruchka/> (Accessed 22 July 2015).

7. Nedorozan'juk, T. (2013), "Oil in the lead", Investgazeta. TOP-100. Rejting luchshih kompanij Ukrainy, vol. 2, pp. 35.

8. "Ukraine last season produced a record amount of sunflower oil. Who are the leaders in the production of crude and refined sunflower oil?", Delo, [Online], available at: <http://delo.ua/business/kto-v-liderah-po-proizvodstvu-podsolnechnogo-masla-282328/> (Accessed 22 July 2015).

9. Listopad, V.L. (2014), "Competitors of Ukraine in the international trade in oilseeds processing products", Maslozhirovoj kompleks, vol. 4 (47), pp. 13—18.

10. Kapshuk, S. (2014), "Oil and fat industry to grow because a team together", Agrobiznes, [Online], vol. 21(292), available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/2488-oliino-zhyrova-galuz-rostemo-bo-obiednalsia-u-komandu.html> (Accessed 22 July 2015).

11. Maslozhirovoj kompleks (2014), "The economic performance of the oil and fat industry of Ukraine in 2013/2014 MY and the forecast for 2014/2015 MY", Maslozhirovoj kompleks, vol. 3(46), pp. 14—19.

12. Guzenko, N. (2013), "By profile", Investgazeta. TOP-100. Rejting luchshih kompanij Ukrainy, vol. 2, pp. 44—46.

13. National Association "Ukrtsukor" (2015), "Ukrainian biofuels market prepared to increase", available at: <http://sugarua.com/ua/main/lists/879> (Accessed 22 July 2015).

14. wikipedia (2015), "Biodiesel", [Online], available at: http://library.kiwix.org/wikipedia_uk_all/A/%D0%91%D1%96%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D1%8C.html (Accessed 22 July 2015).

15. Cleandex (2015), "Market research in biofuels", [Online], available at: <http://www.cleandex.ru/all/energy/biofuel/> (Accessed 22 July 2015).

16. Cleandex (2015), "Prospects for biofuels", [Online], available at: http://www.cleandex.ru/articles/2010/12/24/prospect_for_biofuels (Accessed 22 July 2015).

17. Olijnyk, V.M., Stel'mashuk, A.M. and Malanchuk, L.M. (2009), "Potential opportunities of agriculture in its self-supporting biofuel production", Innovacijna ekonomika, vol. 4, pp. 3—16.

18. Doronin, A.V. "Formation of competitiveness of alternative fuels in the context of the strategy of agricultural development Ukraine", Naukovi pracj Instytutu bioenergetychnyh kul'tur i cukrovih burjakiv, [Online], vol. 19, available at: <http://www.bioenergy.gov.ua/sites/default/files/articles/181.pdf> (Accessed 22 July 2015).

Стаття надійшла до редакції 22.07.2014 р.